
TRAGICKÝ OSUD NĚMECKÉHO ŽIDOVSKÉHO EMIGRANTA HELMUTA HIRSCHÉ (27. 1. 1916–4. 6. 1937)

Bohumil Černý

Po uchopení moci německou nacistickou stranou NSDAP v roce 1933 počali hitlerovci systematicky připravovat tažení proti Židům. Když 10. září 1935 říšský sněm NSDAP v Norimberku přijal rasové zákony, cítili se Židé natolik ohroženi, že počali hledat možnosti emigrace v sousedních demokratických státech.

Tento osud postihl i rodinu Hirschových ve Stuttgartu.¹ Je pozoruhodné, že rod Hirschů pocházel z Čech. Dědeček Helmuta Hirsche, Salomon Hirsch, se narodil roku 1839 ve Vimperku (Winterberg) v pošumavském kraji. V roce 1868 se odstěhoval do Ameriky, kde získal americké občanství. Z Čech pozval svou sestřenicí a s ní se oženil. V Americe se jim příliš dobře nedařilo, takže roku 1878 se vrátili do Čech. V témže roce se jim narodil syn Siegfried (pozdější otec Helmuta). Podle amerických zákonů měl od narození Siegfried Hirsch také americké občanství. V roce 1898 sloužil v rakouské armádě; roku 1902 vycestoval do Ameriky. Protože neměl žádné doklady o americkém občanství svého otce Salomona, mohl získat americké občanství až po pětiletém pobytu v USA (Pennsylvanie).

Do Evropy se Siegfried Hirsch vrátil roku 1910 a usadil se v Lotrinsku², kde pracoval jako inženýr konstrukčních projektů. Zde se oženil s Marthou Neuburgerovou z bohaté rodiny ze Stuttgartu. Dne 27. 1. 1916 se jim narodil syn Helmut a otec jej nechal registrovat u amerického konzulátu. Když Amerika vstoupila roku 1917 do války proti Německu, americký konzulát zastupovalo Španělsko a to odmítlo prodloužení amerického pasu Hirschovým. Stejně se zachoval po skončení války i americký konzul ve Stuttgartu. Stalo se tak po zásahu francouzského soudu, který dal Hirschovým příkaz vystěhovat se z Lotrinska. Důvodem bylo to, že Siegfried Hirsch za války vedl v Lotrinsku vojenský lazaret. Cesta do USA mu nebyla povolena a jeho tamější jmění bylo dáno do nucené správy společnosti Alien Property Custodian. Spor o přiznání (navrácení) amerického občanství vedl Siegfried Hirsch i po přesídlení do Prahy. To mělo sehrát rozhodující roli pro záchranu jeho syna Helmuta.

Helmut Hirsch se účastní hnutí mládeže v Německu

Hnutí mládeže v Německu bylo protestním výrazem proti falešnému a necitelnému vztahu k přírodě v době vilémovského Německa. Toto hnutí hlásalo návrat k volnému a svobodnému přirozenému životu, přičemž posilovalo romantické pojmání minulosti německých dějin. Počátkem tohoto hnutí byla organizace Wandervogel, která vznikla roku 1900 ve Steglitzu v západním Berlíně pod vedením Karla Fischera. Členů rychle přibývalo, takže do roku 1914 měla 25 000 členů. Po roce 1918 vzniklo několik svazů mládeže Wandervogel a Pfadfinder (bündnische Jugend) usilujících o život ve stranickopolitické a náboženské neutralitě. Žádná z uvedených organizací však přes proklamace občanského protestu neusilovala o revoluční změny a vzorem jim zůstávala hesla Gott-Kaiser-Vaterland.³

Pro mladého Helmuta Hirsche se stala ideálem poměrně malá organizace „d. j. 1. 11.“⁴ (Tento neobvyklý název ve zkratce uváděl datum jejího založení: 1. 11. 1929). Organizace navazovala na tradice Wandervogel, od níž přejímala romantické pojetí života. Usilovala o opravdový vztah k přírodě a spojení inteligence s prostým lidem. Své zásady postavila na principech důsledných činů a podřízení se ideálům hnutí a vedoucímu skupiny. Prosazovala odvrácení se od městské civilizace, odmítala nadřazenost politiky.

Organizaci „d. j. 1. 11.“ založil Eberhard Köbel (nar. 1917), syn stuttgartského soudce. Jako vůdce této organizace přijal Köbel přezdívku „Tusk“. Byl to charismatický člověk, jehož osobnost mladého Hirsche silně ovlivnila. Za hospodářské krize ve 30. letech převzala organizace některé socialistické myšlenky, nikdy však nepodlehla nacistickým heslům.

H. Hirsch vstoupil do této organizace v roce 1931 a zde poznal Helmuta Hauga, který sehrál později v jeho životě zlověstnou roli. Přátelství s H. Haugem trvalo až do srpna 1933, kdy Hirsch byl jako Žid od Tuska z organizace vyloučen. Přerušovaný vztah s Haugem se obnovil roku 1934, kdy se setkali na koncertě donských kozáků ve Stuttgartu.

Helmut Haug se narodil 20. 12. 1914 v Halle nad Saalou. Od roku 1920 navštěvoval gymnázium ve Stuttgartu, po jeho dokončení byl zaměstnán u svého otce v přírodovědeckých sbírkách, a pak počal studovat na lékařské fakultě v Tübingen. Po nástupu Hitlera k moci se stal členem Hitler-Jugend.

Rodina Hirschů se stěhuje do Prahy

Pronásledování Židů v nacistickém Německu donutilo rodinu Hirschů k emigraci. Vzhledem k tomu, že jejich předek pocházel z Čech, rozhodli se

odjet do Československa. Navíc pak demokratické poměry v této republice jim zajišťovaly bezpečný život.

Na jaře 1935 Helmut ukončil studium na gymnáziu ve Stuttgartu, na vysokou školu z rasových důvodů však již neměl přístup. Proto začal na podzim 1935 studovat v Praze na německé technice architekturu. Když i jeho sestra Käthe v dubnu 1936 ve Stuttgartu odmaturovala, odstěhovala se i ona s rodiči do Prahy. Přístřeší získali ve vile v Braníku v ulici Na usedlosti čp. 458.

Helmut viděl, že i mezi studenty na vysoké škole byli nacionalističtí stoupci hitlerovského nacismu. Cítil povinnost nějakým způsobem se zapojit do boje proti nacismu. Německá emigrace v Praze byla politicky velmi různorodá a její činnost spočívala spíše v diskusích než v aktivním odboji, po němž Helmut tolik toužil.

Osudy židovských intelektuálů z roku 1936 ovlivnily H. Hirsche

Syn židovského rabína z Chorvatska David Frankfurter (nar. 1909 v Daruvaru) studoval na lékařské fakultě v Lipsku a ve Frankfurtu n. M. Z rasových důvodů přešel na univerzitu do švýcarského Bernu. Protižidovské akce nacistů v Německu jej vedly k rozhodnutí se nacistům pomstít. Proto 4. února 1936 zastřelil v Davosu gauleitera švýcarské NSDAP Wilhelma Gustloffa, a pak se přihlásil na policii. Proces proti Davidu Frankfurterovi byl zahájen 9. 12. 1936 v Churu v kantonu Graubünden a David byl odsouzen k 18 letům vězení. V roce 1946 se přestěhoval do Izraele, kde roku 1982 zemřel. I když Hirsch byl proti atentátům, při nichž zemřel člověk, jistě jej i tento případ ovlivnil pro jeho pozdější akci.

Novinář Stephan Lux⁵ (nar. 4.11. 1888 ve Vídni jako syn notáře), měl domovskou příslušnost v Malackách. Studoval v Bratislavě a v Budapešti. Za pobytu v Praze se těžce protloukal. Občas se mu podařilo uveřejnit článek v Prager Tagblatt, Prager Presse nebo Neuer Vorwärts. Pronásledování Židů v Německu jej vedlo k rozhodnutí přednést varovnou řeč na zasedání Společnosti národů v Ženevě. Sehnal peníze na cestu a doporučení jako novinář a odjel v červnu 1936 do Francie, kde se sešel s Bertoldem Jacobem. Tento žurnalista byl před časem odvečen gestapem ze Švýcarska do Německa, ale díky protestům světové veřejnosti byl vydán zpět.

Lux těžce nesl pasivitu Společnosti národů, která nečinně přihlížela k anexi Habeše Mussolinim. Napsal dopisy anglickému ministru zahraničí A. Edenovi, králi Eduardu VIII., listům Manchester Guardian a Times a šéfredктору Prager Presse Arne Laurinovi (narozen 24. 2. 1889 v Hrnčívích u Prahy, zemřel 16. 2. 1945 v New Yorku).

Na protest proti pasivitě Společnosti národů se při jejím zasedání 2. července 1936 přímo v sále zastřelil. Ozvěna výstřelu se zdála zpočátku silná. Do nemocnice přispěchal ženevský velkorabín a poskytl Luxovi poslední útěchu. O umírajícího se staral synovec prezidenta Ed. Beneše. Luxova rodina v Praze dostala peníze na cestu k pohřbu, z Paříže z listu Intransigeant větší obnos pro první dobu. Nad hrobem mluvili kromě velkorabína předseda izraelské obce v Ženevě a předseda svazu novinářů při Společnosti národů. Všichni se postavili za Luxovo varování a apelovali na jednotu národů proti nacismu.

Na Luxův čin reagovali i nacisté. List *Der Stürmer* vydávaný v Norimberku zuřivým antisemitou Juliem Streicherem uveřejnil sprostou karikaturu:

*Im Völkerbund ist koschres Blut geflossen,
Ein Jud hat Gesten halber sich erschossen,
Er tat der Welt nach aussen kund:
Geschossen ist der Völkerbund.*

Na podzim 1936 se v Ženevě konal první světový židovský kongres. Nahum Goldmann prorokoval, že jednou se budou stavět v Německu Stephanu Luxovi pomníky. Přátelé se domnívali, že se stane hrdinou židovského národa. Nestalo se ani jedno, ani druhé.

Na podzim 1936 byl povolán na německou právnickou fakultu prof. Hans Kelsen (nar. 11. 10. 1881 v Praze, zemřel 15. 4. 1973 v USA).⁶ Pražští němečtí nacionalističtí studenti ideově podporovaní z nacistického Německa připravili proti nástupu prof. Kelsena protestní akce.⁷

Prof. Hans Kelsen patřil k oněm 1202 vědcům, kteří v dubnu 1933 byli vyhnáni z říšskoněmeckých univerzit pro svůj židovský původ. H. Kelsen působil v letech 1911–1930 na univerzitě ve Vídni a patřil ke světovým špičkám v otázkách mezinárodního práva. V roce 1930 přešel na univerzitu do Kolína nad Rýnem. Po třech letech byl zbaven místa nejen z rasových důvodů, ale i pro své demokratické názory na uplatňování práva. Ihned se ho ujala univerzita v Ženevě. Kelsen však zvolil nabízené místo v Praze. Opozici proti jeho nástupu vedl prof. Fritz Sander (nar. 1889 ve Vídni). Fr. Sander byl ve Vídni Kelsenovým žákem, od roku 1929 členem pražské německé univerzity a do roku 1933 děkanem této fakulty. Ačkoliv byl Sander položit, přidal se k nacionálně socialistickému hnutí v ČSR, měl úzké kontakty k německému vyslanectví v Praze, odkud přebíral direktivy pro šíření nacistické propagandy v ČSR. Lze tedy předpokládat, že přes toto vyslanectví dostal pokyny i proti povolání H. Kelsena do Prahy.

Podpory Kelsenovi se dostalo od prof. Edgara Foltina (nar. 26. 7. 1897 v Rakousku) a československá vláda jej v květnu 1936 jmenovala profesorem mezinárodního práva na pražské německé univerzitě.

Vstupní přednášku ohlásil prof. H. Kelsen na 22. října 1936. Proti tomu připravovali nacističtí studenti demonstraci. Proto byla prováděna kontrola při jejich vstupu do budovy Karolina. Přesto násilím pronikla skupina demonstrujících do budovy, obsadila chodby a pronikla i do přednáškového sálu. Levicoví a židovsky vyhlížející studenti byli ze sálu vyhnáni. Přes všechny tyto nacistické excesy pokračoval prof. Kelsen v přednáškách až do února 1938. Pak odešel do USA, kde 15. 4. 1973 zemřel v Berkeley v Kalifornii.

Prof. Fritz Sander byl po obsazení Prahy nacisty za své služby odměněn. Jako poloviční Žid byl sice ponechán na německé univerzitě, později však byl předčasně penzionován. Krátce nato ve stáří 50 let spáchal sebevraždu.

Dr. Otto Strasser v pražském exilu 1933–1938

O. Strasser se narodil 10. 9. 1897 ve Windsheimu v Bavorsku jako syn královského úředníka, zemřel v Mnichově 27. 8. 1974. Prošel typickým vývojem své generace poznamenané první světovou válkou. V necelých 17 letech se přihlásil jako dobrovolník do armády. V průběhu války on a jeho vrstevníci dozráli v nacionalisty. Otto Strasser a jeho bratři Gregor a Paul a řada jiných se vrátili na konci války domů s hrdostí na svůj železný válečný kříž. Nebyl stoupencem proletářské revoluce a proto šel do Mnichova bojovat proti vládě republiky rad jako člen Eppova freikorpsu. Pak začal studovat v Berlíně na univerzitě práva a politické vědy.⁸

Zatímco v Mnichově stál na straně zarytých nacionalistů, dostal se v roce 1920 při potlačování Kappova puče mezi socialisty. Při politických studiích narazil na pojem, který dosud v Německu neexistoval – národní socialismus. Bylo pro něho objevem, že sudetští Němci v českých zemích pod vedením Hanse Knirsche a Rudolfa Junga měli obdobnou nacistickou stranu DNSAP. Hesla nacionálního socialismu ražená sudetoněmeckými extremisty našla živnou půdu v Německu, které prožívalo důsledky ztracené války, ztracené revoluce a inflace. I O. Strasser nabyl přesvědčení, že Německo potřebuje nacionální socialismus.

V roce 1925 se stal pod vlivem svého bratra Gregora členem NSDAP. Již roku 1926 se O. Strasser poprvé střetl s Hitlerem v otázce vyvlastnění šlechtického majetku. Za hospodářské krize roku 1930 vypukla v Sasku stávka kovo-dělníků. Sächsischer Beobachter – orgán Strasserovy skupiny – podporoval stávkující. Svaz průmyslníků žádal Hitlera, aby zakázal takovýto postoj funkcionářů strany. O. Strasser neuposlechl a v květnu 1930 se po několikahodinové hádce s Hitlerem rozešel. Nezaložil sice novou stranu, ale vytvořil hnutí – Schwarze Front.

Hitler po uchopení moci zakázal Strasserovu organizaci hned 4. 2. 1933 a zabavil její časopisy. Dne 9. 5. 1933 dostal O. Strasser od svého bratra Gregora varovný dopis, že jeho úkryt na bavorsko-rakouských hranicích je prozrazen a proto Otto odjel do Vídně. Ale ani zde nebyl pro něho pobyt bezpečný a proto odjel do Bratislavy. V Praze pak zahájil další činnost Schwarze Front; vydával letáky, brožury, časopis „Die deutsche Revolution“, navazoval spojení se zahraničím a dokonce dal do služeb svých myšlenek i tajnou vysílačku.⁹ Jak sám uvádí ve svých pamětech, používal ochrany československých policejních úřadů v čele s policejním ředitelem Bendou, nalezl přátele u žurnalistů a funkcionářů českých a německých politických stran (Wenzel Jaksch, dr. Emil Franzel a pražský advokát Egon Schwelb).

Na jaře 1934 přišel do ČSR ing. Rudolf Formis ze Stuttgartu. Ve výletním hotelu v Záhoří u Svatojánských proudů instaloval tajnou vysílačku, která vysílala Strasserovy projevy proti Hitlerovi. Činnost vysílačky vyvolala v nacistických kruzích v Berlíně velkou nervozitu. Proto R. Heydrich vyslal do ČSR svého agenta Alfreda Naujockse, který 24. 1. 1935 Formise zastřelil.

Kolem Černé fronty se pohybovali z Německa vyslaní agenti gestapa. Strasserovými spolupracovníky byli lidé, kteří původně hájili nacistické ideje, avšak později se s Hitlerem rozešli z osobních nebo i ideových důvodů. Život v emigraci nebyl nijak lehký a i zde se časem objevily názorové diference a osobní spory.

Avšak i ve vlastnostech O. Strassera bylo zároveň nebezpečí pro něho osobně i pro jeho hnutí. Vitalita vyvolávala horečnou činnost, z optimismu se stal sklon přehánět význam vlastní politické práce. Znal málo lidí a obklopoval se pochlebníky, kteří jej nakonec opustili, ale podporovali v něm vědomí, že se Hitler bojí jenom jeho jako protivníka. Nejvyšším jeho cílem byla stát se Hitlerovým nástupcem. Avšak nedodržování zásad vedlo k cynickému macchiavelismu a nakonec mu nikdo nevěřil. Přesto zůstal do konce třetí říše nekompromisním bojovníkem proti Hitlerovu systému a byl neúplatný i v době finančních obtíží. Projevoval ochotu spojovat se s pravými i levými politickými směry, ale nikdy neustoupil od svých zásad. K jejich prosazení užíval jako nástroje politiky, kterou zaměňoval s taktikou. Polopравdy mu byly právě tak dobré jako pravdy.

Spolupráce Helmuta Hirsche s Černou frontou Otto Strassera

H. Hirsch sdělil do Stuttgartu svému příteli H. Haugovi a rovněž do Londýna svému bývalému vůdci organizace „d. j. 1. 11.“ Eberhardovi Köbelovi alias Tuskovi, že v Praze působí výrazná silně protihitlerovsky orientovaná organizace Schwarze Front vedená dr. Otto Strasserem. Na Tuskovo doporučení se měl H. Hirsch spojit s O. Strasserem.

Schůzka se konala v kavárně Luxor na Václavském náměstí č. 49. Na schůzku však místo O. Strassera přišel jeho tajemník Heinrich Grunov (vlastním jménem Fritz Beer, nar. 10. 7. 1889 v Erfurtu, za války dopaden gestapem v Paříži a popraven). Grunov vycítil, že Hirsch je člověkem činu, jakého Strasser hledal. Vyložil Hirschovi, že nacismus v Německu je etapou přechodnou; v nové revoluci sehraje Schwarze Front rozhodující úlohu, jakmile svrhne Hitlera. Pak bude provedena ekonomická reforma a vytvořen poměr mezi soukromou iniciativou a socialismem. Židovská otázka se vyřeší tak, že Židé v budoucím Německu budou tvořit národní menšinu se zaručenou autonomií.¹⁰

H. Hirsch, který cítil jistou spoluodpovědnost za osud Židů v Německu, uvěřil slibům Strasserovým, že zajistí po svém vítězství nad Hitlerem spravedlivý postoj k Židům. Sám pak se rozhodl prokázat, že Židé mají odvalu k boji proti Hitlerovi. O. Strasser zároveň chtěl demonstrovat svou moc a pomstít se za svého bratra Gregora zavražděného nacisty 30. 6. 1934.

H. Hirsch nadšený programem Černé fronty uveřejnil v jejím týdeníku *Die deutsche Revolution* článek „Der Weg, die Not und Zukunft der Jugend“. Svůj příspěvek zakončil výzvou k boji proti Hitlerovi a jeho systému.¹¹

V dubnu 1936 navštívil H. Hirsch své rodiče ve Stuttgartu a sešel se i se svým přítelem H. Haugem. Z pověření Heinricha Grunova měl ilegální tiskoviny Černé fronty rozšiřovat v Německu mezi přáteli. Protože se zdálo nebezpečné vozit brožury a letáky osobně přes hranice, poslal H. Hirsch balík těchto materiálů na G. Haidlovou, která dříve pracovala v rodině Hirschových a pečovala o jejich děti Helmuta a Käthe. Když po návratu do Prahy Hirsch zjistil, že balík ještě nedostala, napsal jí, aby jej po obdržení odevzdala rodičům. Ona jej však odnesla na gestapo. To již byl Helmut veden v evidenci gestapa.

Koncem dubna 1936 se H. Hirsch sešel poprvé osobně s O. Strasserem v Národní kavárně na Národní tř. č. 13. Zde hovořili o spolupráci na časopise určeném mládeži, kde by Helmut uveřejňoval i svoje kresby.

O teroristické akci proti nacistům přímo v Německu jednal H. Grunov již v červnu 1935 se sudetským Němcem, tiskárenským sazečem z Jablonce nad Nisou Hawelem. Jeho úkolem bylo opatřit trhavinu. Nikdo netušil, že Hawel je agentem gestapa. Původně se počítalo, že akce bude provedena k výročí Röhmova puče v červnu 1936. (Ernst Röhm byl zavražděn v akci „dlouhých nožů“ 30. 6. 1935). Později se uvažovalo provést akci při pořádání olympijských her v Berlíně (30. 7. 1936). Všechny tyto plány byly nedostatečně připraveny a byly neuskutečnitelné. H. Hirsch byl pravděpodobně do chystané akce zasvěcen v červnu 1936. H. Grunov byl konečně spokojen, že našel člověka, který je ochoten provést atentát přímo v Německu. Hirsch si však kladl podmínku, že

při výbuchu bomby nesmí být usmrcen jediný člověk, jak mu velely jeho mravní zásady.

Akce měla postihnout nějaký objekt. Grunov navrhoval budovu nádraží ve Stuttgartu, ale Hirsch jako student architektury a milovník umění věděl, že budova nádraží je umělecké dílo a proto odmítl. Ani nakladatelství J. Streichera vydávající antisemitský list „Der Stürmer“ nepřicházelo v úvahu, protože budova byla přísně střežena a Hirsch se svým židovským vzhledem by se do blízkosti budovy nedostal. Nakonec se shodli, že místem činu bude stadion v Norimberku, který svou procovskou výzdobou byl dokonalým symbolem hitlerismu.

Dne 30. srpna 1936 přijel na Hirschovo pozvání do Prahy jeho přítel H. Haug. Společně podnikli cestu na Podkarpatskou Rus a do Karpat. Helmut si vedl cestovní deník, který se zachoval u jeho sestry Käthe žijící po válce v USA. Helmut se svěřil Haugovi s chystaným útokem v Norimberku. S největší pravděpodobností Haug po návratu do Německa jako člen Hitlerjugend informoval nacistické úřady.

Jak již bylo uvedeno, byl rok 1936 naplněn tragickými událostmi, které zvyšovaly iniciativu H. Hirsche a posilovaly jeho rozhodnutí provést bombový útok. Byl stanoven termín na 24. prosinec 1936.¹² Dne 19. 12. 1936 se Hirsch naposled sešel s O. Strasserem. Již předtím se dostavil na německé vyslanectví v Praze a žádal vízum pro cestu do Německa. Předložil Nansenův pas (pro osoby bez státní příslušnosti) a uvedl, že ve Stuttgartu zemřela jeho babička. Vyslanectví mu bez jakýchkoli potíží vízum vydalo a nyní mohlo v souhře s gestapem celou akci jen sledovat a urychlit zásah gestapa.

H. Haug podle dohody měl očekávat rychlík z Prahy na nádraží ve Stuttgartu 20. prosince večer. Vzhledem k tomu, že Haug na nádraží nebyl, ubytoval se Hirsch v hotelu Pelikan pod vlastním jménem. Následujícího dne 21. prosince 1936 v 7 hodin ráno zde byl zatčen.

Mezitím 21. prosince vyzvedl sazeč Hawel v Praze u H. Grunova dva kufry s náložemi a odjel do Liberce. Potom pěšky překročil hranici u Žitavy. Na první policejní stanici oba kufry předal. Smyčka kolem hrdla H. Hirsche se povážlivě začala stahovat.

Rodiče pátrají po zmizelém synovi

V polovině ledna 1937 se dostavila do úřadovny Ligy pro lidská práva v Praze¹³ matka Helmuta Hirsche a uvedla, že jejich syn, studující architekturu na německé technice, je od 20. prosince 1936 neznámý. Toho dne odešel z domu svých rodičů s lyžemi a sdělil jim, že vánoční svátky stráví na horách. Matka prosila, aby bylo zahájeno pátrání a zjistilo se, zda její syn nebyl zavlčen do

Německa. Liga pro lidská práva se obrátila prostřednictvím Mezinárodního červeného kříže na policejní úřad ve Stuttgartu a po 14 dnech dostala zprávu, že rodina Hirschových sice žila dříve ve Stuttgartu, avšak odstěhovala se již do zahraničí. O pobytu jejich syna jim prý není nic známo.

Pražský policejní úřad sdělil rodičům, že jejich syn na základě víza uděleného německým vyslanectvím v Praze odcestoval do Německa bez zavazadel a československou hranici překročil v Chebu. Při žádosti o udělení víza uvedl, že chce ve Stuttgartu navštívit svou nemocnou matku.¹⁴

Dne 21. března 1937 se objevila první zpráva o Helmutu Hirschovi v německém rozhlase, že byl lidovým soudním dvorem pro velezradu odsouzen k trestu smrti. Jeden jeho nejmenovaný společník byl odsouzen k trestu na svobodě, další byl osvobozen (Helmut Haug). Z pověření velezrádných kruhů odjel Hirsch do Německa, aby tam provedl bombový atentát. Dvě bomby vyrobené v cizině byly u něho nalezeny a zabaveny.

Ředitelství pražské policie potvrdilo, že Helmut Hirsch se seznámil v Praze s hlavním představitelem Černé fronty Otto Strasserem a jeho sekretářem Heinrichem Grunovem. Ti jej požádali, aby je před cestou do Německa navštívil. Grunov na policii potvrdil, že Hirsch odjížděl do Německa bez zavazadel a jakýchkoli ilegálních tiskovin.

Úsilí amerických diplomatů o záchranu života H. Hirsche

Dne 22. dubna 1937 obdržel americký velvyslanec v Berlíně William E. Dodd telegrafický příkaz Státního departmentu z Washingtonu, aby žádal důkaz viny o plánovaném atentátu na J. Streichera. V telegramu se zdůrazňovalo, že za takový čin má následovat trest podle amerických zákonů. Německá vláda však ani nedovolila nahlédnout zástupcům intervencující vlády do soudních spisů, na což podle mezinárodních zvyklostí měla právo.

Dne 27. dubna byl vysoký úředník německého zahraničního úřadu pozván na lunch k velvyslanci W. E. Doddovi. Při této příležitosti sdělil velvyslancově dceři, že H. Hirsch měl v úmyslu zavraždit Adolfa Hitlera. Uvedl, že trest nemůže být zmírněn a Hirsch bude popraven.

Dne 30. dubna intervenoval americký velvyslanec W. E. Dodd dopisem u šéfa říšského kancléřství státního sekretáře dr. Otto Meissnera a prosil jej o zmírnění trestu proti Hirschovi. Uběhly týdny a žádost nebyla zodpovězena.

Dne 29. května obdržel W. E. Dodd dopis státního sekretáře O. Meissnera¹⁵, že zmírnění trestu není možné a že Hirsch bude popraven. Nato se W. E. Dodd vypravil na německý zahraniční úřad ke Konstantinu Neurathovi¹⁶ a prosil jej,

aby přesvědčil Hitlera, že by měl respektovat americké zákony. Neurath slíbil, že s Hitlerem promluví a kdyby požadavek Američanů nemohl být splněn, tak aspoň aby provedení rozsudku bylo odloženo.

Dne 2. června navštívil velvyslanec W. E. Dodd státního sekretáře O. Meissnera a znovu mu zdůraznil protiprávnost popravit člověka, pro jehož vinu nebyl předložen žádný důkaz. Americký státní sekretář Hull¹⁷ v novém telegramu žádal odložení poprav a v případě, že bude předložen důkaz viny, zmírnit trest v doživotní žalář. O. Meissner odpověděl, že důkaz viny mají: Hirsch chtěl vyhodit do povětrí dům NSDAP v Norimberku a zavraždit J. Streichera. O. Meissner dále slíbil, že znovu promluví s Hitlerem a bude ho informovat o požadavcích amerického státního sekretáře Hulla, obává se však, že Hitler odmítne odložení poprav.

Dne 3. června W. E. Dodd znovu navštívil německý zahraniční úřad, kde jej přijal státní sekretář von Mackensen¹⁸, zeř ministra zahraničí K. Neuratha. Sdě-lil mu, že Hitler odmítl odložení poprav.

Prostřednictvím generálního konzula Jenkinse W. E. Dodd vyrozuměl státní department ve Washingtonu, že Hitler odmítl všechny požadavky amerických úřadů. Proto se konzul Geist s generálním konzulem Jenkinsem odebrali do vězení, aby mohli promluvit s H. Hirschem. Po dvouhodinovém čekání jim bylo sděleno, že Hirsche nemohou vidět a že ani on nemá zájem o rozhovor.

Na základě alarmujících zpráv amerického velvyslance požádali Hirschovi rodiče v Praze svého právního zástupce dr. Jaroslava Drábka, aby odjel do Berlína a postavil se za požadavky amerických diplomatů o záchranu jejich syna.

Ve své knize „Z časů dobrých i zlých“ právník dr. Jaroslav Drábek vylíčil tuto smutnou úlohu.¹⁹ „Pokoušel jsem se o záchranu jeho života prostřednictvím československého vyslance v Berlíně dr. Vojtěcha Mastného²⁰, který byl zase osobním přítelem amerického velvyslance v Berlíně Williama E. Dodda. A také jsem se vypravil do Londýna, kde mi vydatně pomáhal náš tamější vyslanec Jan Masaryk, který zmobilizoval všechny vlivné anglické osobnosti, ale všechno bylo marné. Byl jsem právě zase v této věci v Berlíně, když se v mém hotelu objevil americký konzul a oznámil mně, že Helmut Hirsch bude příští den ráno popraven, což se také 4. června 1937 stalo.²¹ Nepomohlo mu ani to, že mu Spojené státy přiznaly těsně před popravou občanství jen na podkladě toho, že jeho dědeček byl prý kdysi americkým občanem. William L. Shirer se o tomto smutném případě zmiňuje ve své knize „Berlin Diary“ a píše, že plakal, když četl Helmutův dopis, který napsal své sestře před smrtí a který jsem mu já v opise poslal. Celý případ je také podrobněji zachycen v pamětech velvyslance Williama E. Dodda a jeho dcery Marty“.

Noc před popravou strávil H. Hirsch v rozhovoru s rabínem. Dopisy určené rodičům, sestře Käthe a české přítelkyni Vally potvrzují osobní statečnost, vnitřní vyrovnanost a rozebírají příčiny nešťastného konce, když podlehl nezodpovědným politikům typu O. Strassera a H. Grunova.²²

Poslední dopisy rodičům před popravou

Po vynesení rozsudku v Berlíně-Plötzensee napsal H. Hirsch dopis, který rodiče obdrželi koncem března 1937.

„Psát vám tento dopis náleží k tomu nejtěžšímu, co jsem kdy musil učinit. Prosím vás, nezoufejte! Zprvė stále ještě je naděje na milost a zadruhé musí přece každý jednou zemřít. Pomyslete jen, jak krásný byl můj život. Pomyslete na mé cesty Německem, Holandskem, Slovenskem a Karpaty. Myslete na přátelství, jímž jsem se těšil. Přátelství až do smrti. A potom ještě na poslední nádherný půlrok u vás v Bráníku a na všechnu lásku a dobrotu. Oč krásnější bylo všechno než život šedý od počátku až do konce. Nezáleží na délce života, ale na intenzitě. A intenzivní je u mne každý okamžik. A jaký byl život, taková také smrt ... Vás musím moc odprosit, že jsem vás tak obelhal a bez jediného slova odcestoval. Věřte mi, že mi přitom bylo velmi těžko u srdce. Odpuštěte mi, prosím. Teprve v těchto těžkých chvílích jsem poznal, jak nesmírně vás všechny mám rád a jak jsem každou cévou u vás zakořeněn ...“

Z druhého dopisu rodičům, který odešel po několika týdnech, vysvítá poznání, že jeho oběť byla marná a že byl zneužit. Jeho slova pochybnosti míří na lidi z Černé fronty, kteří zapletli nezkušeného idealistu do nebezpečného podniku. Jeho chvilkové otřesení a zakolísání tváří v tvář smrti jej činí ještě lidsky bližším.

„Milý otče, vina padá na lidi, kteří lehkomyšlně a nezodpovědně využili ochoty hloupého mladíka a nakonec ho sprostě zradili a vina padá i na mne samého, protože jsem v rozhodném okamžiku neřekl dosti energicky „ne“ a protože jsem se přes počáteční vnitřní nedůvěru dal oklamat. Ale jedno mi můžete věřit. Mé ruce a svědomí zůstávají – a byly by zůstaly čisté. Nepykám zde za hříchy otců, nýbrž za vinu a nervositu naší doby a okolí, proti níž jsem dosti často brojil a jíž jsem v posledním okamžiku přece podlehl. Celá věc je směsicí hlouposti, lehkomyšlnosti, nerozhodnosti a sprostoty, ani stopy po heroismu nebo podobně. Nezbyvá mi, než se poddat a svým postojem ukázat, že jsem tuto nervositu přemohl ...“

POZNÁMKY

- ¹ Černý, Bohumil. *Most k novému životu*. Praha 1967, s. 154–158.
- Na základě nových materiálů rekonstruuje článek celý případ Helmuta Hirsche. Použito bylo materiálů Státního ústředního archivu v Praze (dále jen SÚA Praha), materiálů z Deutsche Bibliothek ve Frankfurtu n. M., oddělení Deutsches Exilarchiv 1933–1945, osobních výpovědí vůdce Schwarze Front dr. Otto Strassera (1897–1974) konaných v Mnichově v letech 1963–1965 a osobních sdělení německého žurnalisty Ottmara Katze v Mnichově, který mnoho let shromažďoval materiály o případu H. Hirsche. Dále archivního materiálu z Institutu für Zeitgeschichte v Mnichově (výsledky příslušníků Černé fronty nacistickými orgány v letech 1937/38, signatura FA 117/1).
- Nové světlo do celého případu H. Hirsche vnesl český filmový režisér žijící v Mnichově Meir Lubomír Dohnal, který ve spolupráci s J.M. Möllem vytvořil dokumentární film pro Bayerischer Rundfunk v německé verzi. Film byl převzat Českou televizí v českém znění oddělením vedeném J. Platzem.
- ² Lotrinsko patřilo v letech 1871–1918 k Německu. Po porážce Německa v 1. světové válce připadlo Lotrinsko opět k Francii.
- ³ Rost, C. *Die Wandervogelbewegungen. Anfänge-Elemente-Stile. Deutsche Jugend in Böhmen 1918. Beiträge des Waldkraiburgen Kolloquiums*, hrs. Peter Becher. Benediktbeuern 1993, s. 6–15.
- ⁴ Helmut Hirsch 21. 1. 1916 – 4. 6. 1937. *Schriften des Bundes deutscher Jugendschaften*, Nr. 31. Bad Godesberg 1967.
- ⁵ Černý, c.d., s. 9–12. Podrobné zprávy o případu Stefana Luxe přinášely německé noviny: *Sozialdemokrat* 5. 7. 1936 a 10. 7. 1936, *Prager Presse* 4. 7., *Bohemia* 4. 7.
- ⁶ SÚA Praha, Hans Kelsen, fascikl K 1040/56, karton č. 7396. *Lidové noviny* 27. 10. 1936, *Národní osvobození* 27. 10. 1936, *Die Wahrheit* (redaktor Georg Mannheim) 23. 10. 1936.
- ⁷ *Deutsches Exilarchiv Frankfurt/M. 1933–1945, Studentenkrawalle um einen vertriebenen Wissenschaftler: Der Fall Kelsen*, s. 38–49.
- ⁸ Černý, Bohumil. *Schwarze Front v Československu (1933–1938)*. *Československý časopis historický*, č. 3, roč. 14, 1966, s. 328–357. *Strasser, Otto. Exil. München 1958*, s. 18 ad.
- ⁹ SÚA Praha, 207-737-5, list 106–113.
- ¹⁰ SÚA Praha, 207-758-26, list 25–31. *Bankier, D. Otto Strasser und die Judenfrage. Bulletin Leo Baeck Institut, London 1981, Nr. 60*, s. 3–20.
- ¹¹ *Archiv ministerstva vnitra, Praha. Strasserův časopis Die Deutsche Revolution vycházel od 6. 3. 1934 až do prosince 1937. 207-806-8/70, kart. 476–7, 225-1473-2*.
- ¹² Weisenborn, G. *Der lautlose Aufstand. Bericht über die Widerstandsbewegung des deutschen Volkes 1933–1945*. Heidelberg 1962, s. 301–302; Abendroth, W. *Das Problem der Widerstandstätigkeit der Schwarzen Front*, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 8. Jahrgang, München 1960, s. 181–187; Berthold, W. *Die 42 Attentate auf Adolf Hitler*. Wien 1997, s. 62–64; Hoffmann, P. *Widerstand-Staatsstreich-Attentat. Der Kampf der Opposition gegen Hitler*. München-Zürich 1985, s. 316.
- ¹³ Vedoucí Ligy pro lidská práva byl dr. Georg Mannheimer (nar. 10. 5. 1887 ve Vídni, zemřel v koncentračním táboře Dachau 22. 4. 1942).

- ¹⁴ Der Fall Helmut Hirsch – Exilarchiv, s. 56–65 stojí, že H. Hirsch při žádosti o vízum u německého vyslanectví v Praze uvedl, že chce ve Stuttgartu navštívit nemocnou matku (ta však již byla v Praze). V materiálu SÚA H 2169/26 jako účel cesty uvedeno úmrtí babičky – viz dokument na str. 261.
- ¹⁵ Otto Meissner 1880–1953.
- ¹⁶ Konstantin Neurath 1873–1956, v letech 1932–1938 byl ministrem zahraničí, r. 1937 vstoupil do NSDAP. Od 18. 3. 1939 do 27. 9. 1941 protektorem Čech a Moravy.
- ¹⁷ Pozoruhodný je postoj tehdejšího amerického státního sekretáře Hulla, který úředně respektuje politický režim v Německu, zatímco americký velvyslanec W. E. Dodd neskrývá svůj odpor k nacismu v Německu.
- ¹⁸ Hans Georg Mackensen (1883–1947) jako zeť ministra Konstantina Neurata byl v letech 1937–1938 státním tajemníkem v ministerstvu zahraničí.
- ¹⁹ Drábek, J. Z časů dobrých i zlých, Praha 1992, str. 29–30. Jaroslav Drábek se narodil 6. 5. 1901 v Chrudimi, od konce 20. let působil v Praze jako advokát. V letech 1935–1938 byl předsedou diskusního klubu Přítomnost. Účastnil se domácího protiněmeckého odboje. V roce 1943 byl zatčen a vězněn v Osvětimi, 1944 byl propuštěn a hospitalizován za podpory známého psychiatra v Bohnicích. V letech 1945–1947 vedl procesy proti K. H. Frankovi, Kurtu Dalwegovi a henleinovským poslancům. Po únoru 1948 odešel do exilu a zemřel 11. 12. 1996 ve Washingtonu.
- ²⁰ Mastný, V. Vzpomínky diplomata. Praha 1997, str. 227: „Znal jsem vývoj režimu Hitlerova od samého jeho vzniku a osobně znal jsem téměř všechny vedoucí osobnosti říšskoněmecké, zejména ministra zahraničí Konstantina Neuratha“.
- ²¹ Akten des Volkgerichtshofs und der Strafanstalt Plötzensee – Hinrichtungsvermerke.
- ²² Montagsblatt ze 7. 6. 1937 článek „Verführte Jugend“. V dopise rodičům z 22. 5. 1937 se loučí i s přítelkyní Vally. Zároveň prosí sestru Käthe, aby jeho přítelkyni Vally pomáhala.

Příloha 1

Helmut's letzte Briefe an die Familie vor der Hinrichtung

„Euch diesen Brief zu schreiben, gehört zum Schwersten, was ich je tun müssen. Bitte, verzweifelt nicht ! Erstens ist ja noch immer Hoffnung auf einen Gnadenerweis, und zweitens muss schliesslich ja jeder einmal sterben. Bedenkt doch, wie schön mein Leben war. Denkt an alle meine Fahrten durch Deutschland, Holland, die Slowakei und die Karpathen. Denkt an die Freundschaft, die ich genossen. Freundschaft bis in den Tod. Und dann noch das herrliche letzte halbe Jahr bei Euch in Branik und alle Eure Liebe und Güte. Wieviel schöner war das alles als ein Leben grau von Anfang bis Ende. Nicht auf die Länge des Lebens kommt es an, sondern auf die Intensität. Und intensiv ist bei mir jeder Augenblick. Und wie das Leben war, so auch der Tod ... Euch habe ich soviel abzubitten, dass ich Euch so belogen habe, und, ohne ein Wort zu sagen, einfach abgereist bin. Glaubt mir, das Herz war mir zentnerschwer dabei. Bitte, verzeiht mir ! Erst

in dieser schweren Zeit habe ich gemerkt, wie unermesslich lieb ich Euch alle habe, wie ich mit jeder Faser verwurzelt bin mit Euch ...“

Ein Paar Wochen später kam ein zweiter Brief an die Eltern. „... Lieber Vater, die Schuld trifft die Leute, die leichtsinnig und verantwortungslos die Bereitschaft eines saudummen Jungen ausgenützt und ihn endlich hunds – gemein verraten haben, und mich selbst, weil ich im entscheidenden Augenblick nicht energisch genug nein gesagt habe und mich über mein innerstes Misstrauen habe hinwegtäuschen lassen. Aber das könnt Ihr mir glauben: Hand und Gewissen sind – und wären – sauber geblieben. Nicht Vaters Schuld büssen, sondern die Schuld und Nervosität unserer Zeit und Umgebung, gegen die ich oft genug gepredigt habe und der ich im letzten Moment doch erlegen bin. Die ganze Sache ist ein Gemisch von Dummheit, Leichtsinn, Unentschlossenheit und Gemeinheit und keine Spur von Heroismus oder so etwas. So bleibt mir nichts übrig, als mich darein zu ergeben und durch meine Haltung zu zeigen, dass ich diese Nervosität überwunden habe ...“

Příloha 2

Prof. dr. Hans Kelsen
(11. 10. 1881–15. 4. 1973)

Dr. Otto Strasser
10. 9. 1897–27. 8. 1974

Dostavil se Glirsch Helmut
 naroz. dne 27. 7. 1916 v Stuttgart
 přísluš. do ky. státu říšskému
 bytem Prag - Bránská, Va. nedleho 458
 a předložil svůj nem. záměr cestovní pas číslo 93
 vydaný v pol. pas. v Stuttgartě dne 12. 7. 33
 s platnosti do 9. 7. 1937

Pas ten je opatřen vstupním visem jednorázovým
 v _____ dne _____
 s platnosti do _____

(Průjezdním visem uděleným Čsl. konsulátem
 pohr. kontr. stanici v _____
 s platnosti _____

Helmut Glirsch

Základní visum do
a plat. do 30. 12. 36

b) udělení visa _____ k cestě do _____
 v době od 14. XII. 1936 do 31. XII. 1936
 za účelem navštívení rodičů

30 Kč
_____ Kč
_____ Kč

17947
 Komitét pro pomoc nezaměstnaným
 Velké Prahy,
 Praha I,
 Bartolomějská 5.

SEKOVY VP L
_____ - Stuttgart

Vyřízení:

14. XII. 1936

V Praze dne _____

Žádost o vízum pro cestu do Stuttgartu – podzim 1936 (SÚA, H 2169/26)

*Vlastní podobizna studenta pražské techniky Helmuta Hirsche – perokresba
(27. 1. 1916–4. 6. 1937)*

ZUSAMMENFASSUNG

HELMUT HIRSCH: TRAGISCHES SCHICKSAL DES DEUTSCHEN EMIGRANTEN

Bohumil Černý

Am 27.1. 1916 wurde Helmut Hirsch in Stuttgart geboren. Sein Grossvater Salomon Hirsch stammte aus Böhmen, wo er im Jahre 1839 in Winterberg geboren wurde. Seit 1868 lebte er in den USA, wo er die amerikanische Staatsbürgerschaft erreicht hatte. Er heiratete seine Cousine und im Jahre 1878 kehrten sie beide nach Böhmen zurück, wo ihr Sohn Siegfried geboren wurde. Er war der Vater von Helmut. Dieser studierte am Gymnasium in Stuttgart, wo er im Jahre 1935 maturierte. Als Jude durfte er keine Hochschule besuchen. Darum gingen die Eltern mit dem Sohn Helmut und der Tochter Käthe nach Prag, wo Helmut an der Prager Deutschen Technik Architektur studierte.

Helmut Hirsch war bereits in Stuttgart von der Jugendbewegung beeinflusst. Am 1.11. 1929 wurde eine kleine Organisation gegründet, die an die Öffentlichkeit unter dem Titel „d. j. 1. 11.“ trat. Der Gründer war Eberhard Köbel, alias „Tusk“. Er war ein charismatischer Mensch und hatte auf Hirsch einen grossen Einfluss. Im Sommer 1932 hat Hirsch in der erwähnten Organisation Helmut Haug kennengelernt. Die Freundschaft dauerte bis August 1933; danach wurde er als Jude aus der Organisation ausgeschlossen.

Als Helmut Hirsch nach Prag kam, empfahl ihm Tusk Kontakt mit der Schwarzen Front und mit ihrem Führer Dr. Otto Strasser anzuknüpfen. O. Strasser und sein Sekretär Heinrich Grunov (eigentlich Friedrich Beer) waren froh, dass sie jemanden gefunden haben, der bereit war, etwas gegen Hitlers Regime zu unternehmen. Es handelte sich um einen Bombenanschlag gegen das Reichsparteitagsgelände in Nürnberg.

Im August 1936 kam Helmut Haug zu Besuch nach Prag. Mit H. Hirsch wanderten sie durch die Karpaten. Bei dieser Gelegenheit vertraute sich Hirsch dem Haug mit seinem Attentatsplan. Man kann vermuten, dass Haug nach seiner Rückkehr die zuständige Polizeistelle in Deutschland informiert hat. (Er war schon Mitglied der Hitler-Jugend).

Am 20. 12. 1936 kam Hirsch nach Stuttgart. Am nächsten Tag wurde er von der Polizei festgenommen. Vom Gerichtshof in Berlin wurde er am 8.3. 1937 zur Todesstrafe verurteilt. Trotz der Versuche der amerikanischen Diplomaten den Jungen zu retten, wurde er am 4. 6. 1937 hingerichtet.

Nach seiner Verurteilung schrieb er aus dem Gefängnis Berlin-Plötzensee Briefe an seine Eltern, seine Schwester Käthe und seine tschechische Freundin Vally.